

Oud geld, nieuw verhaal

Het voorliggende nummer van Tijd-Schrift is integraal gewijd aan "geld" in de ruimste betekenis van het woord en we hopen dat het zowel muntverzamelaars als heemkundigen zal aanspreken. Velen onder ons zijn immers bezig met het verzamelen en bestuderen van munten en penningen of worden tijdens ons onderzoek geconfronteerd met verschillende munteenheden en prijsaanduidingen waarvan we ons afvragen wat het nu allemaal betekende en hoe groot die bedragen voor de tijdgenoten waren.

Wat "geld" betreft, vindt de lokaal-erfgoedpraktijk vooral aansluiting bij de numismatiek of de muntkunde: het verzamelen, wetenschappelijk bestuderen en bewaren van munten en bankbiljetten, en bij uitbreiding ook van penningen, die qua uiterlijke vorm goed op geld gelijken, maar veeleer een herdenkingsfunctie dan een betaalfunctie hebben. Daarnaast houdt de numismatiek zich bezig met alle aan muntslag gerelateerde voorwerpen en thema's: muntgewichtjes, muntstempels, drukpersen en druktechnieken, monetaire regelgeving, valsmunterij, noodgeld, enzovoort. Het verzamelen van munten kan starten met een collectie die alle Europese versies van de verschillende euromunten bevat en zich vervolgens uitbreiden tot de nationale munten die aan de euro zijn voorafgegaan. Sommigen bouwen dan weer een collectie oude muntstukken uit omwille van de beleggingswaarde en/of de historisch-wetenschappelijke waarde.

Naast verzamelobjecten zijn munten natuurlijk ook uitstekende bronnen die heel wat te vertellen hebben. Zowel muntcollecties als de vele "muntvondsten" en "muntchatten" die toevallige vindsters, schattenjagers of archeologen aantreffen, bieden immers boeiende informatie over ruim tweeduizend jaar muntgeschiedenis in onze gewesten. Ze documenteren interregionale en internationale handelscontacten, militaire bezettingen en politieke overheersingen, maar tonen net zo goed de lokale en regionale eigenheid in het gebruik van geld en de menselijke creativiteit wanneer onvoldoende geld beschikbaar was.

De eerste drie artikelen belichten het geld vanuit deze invalshoek. Paul Degraeve, de penningmeester van Heemkunde Vlaanderen, bijt de spits af met een rijk geïllustreerd artikel over het gemeentelijk noodgeld dat tijdens de Eerste Wereldoorlog werd uitgegeven om de economie en het dagelijks leven draaiende te houden in een periode waarin onvoldoende geld circuleerde. Behalve een boeiend tijdsbeeld, biedt hij de geïnteresseerden de nodige tips om zelf gemeentelijk noodgeld op te zoeken of te identificeren. Hannes Lowagie, Fran Stroobants, Celine Ben Amar en Christian Lauwers stellen vervolgens de muntcollecties, de bibliotheek, de databanken en de dagelijkse werking van het Penningkabinet van de Koninklijke Bibliotheek van België voor: de plaats bij uitstek om een numismatisch of financieel onderzoek te starten. Zeer handig in dit overzicht zijn de contactgegevens van alle specialisten verbonden aan het Penningkabinet. Luk Beeckmans benadert geld dan weer vanuit een archeologisch standpunt. Wie is eigenaar van een gevonden muntschat en mag je zelf op schattenjacht gaan? Aan de hand van goed gekozen en mooi geïllustreerde muntchatten licht hij tweeduizend jaar muntgeschiedenis en schatvorming toe.

Geld was natuurlijk veel meer dan muntstukken of bankbiljetten alleen. Heemkundigen worden tijdens hun onderzoek constant geconfronteerd met lonen en prijzen, maar de dingen zijn niet steeds wat ze op het eerste zicht lijken. In zijn artikel toont Thijs Lambrecht aan hoe en waarom het loon dat een dienstbode op het einde van zijn of haar contract ontving, slechts een deel was van wat hij of zij effectief had verdiend. De werkgever bood immers ook kost

en inwoon, betaalde de dienstbode of zijn ouders een deel in natura en keerde soms voorschotten uit. De contante betaling aan het einde van de diensttijd was niets meer dan het bedrag dat dan nog restte. Lambrecht schetst niet alleen een beeld van de spaarmogelijkheden van dienstboden, maar laat ook zien hoe een kredietmaatschappij ten gevolge van een gebrekkige monetisatie enerzijds afhankelijkheidsrelaties creëerde en anderzijds ook sociale netwerken op basis van wederzijds vertrouwen liet ontstaan.

Geld was natuurlijk veel meer dan muntstukken of bankbiljetten alleen.

Een vraag waar vele heemkundigen mee worstelen is wat de prijzen en de lonen in de bronnen nu werkelijk betekenden. Wat was duur en wat was goedkoop? In het afsluitende artikel legt Wouter Ryckbosch op een zeer bevattelijke manier uit hoe koopkracht in het verleden kan berekend worden, hoe de levensstandaard sinds de middeleeuwen geëvolueerd is en welke implicaties dit had op de lichaamsbouw van mensen of op hun consumptiepatronen.

Voor een goed begrip van deze teksten en om overlappingsen tot een minimum te beperken, lichten we hier enkele termen toe. In tegenstelling tot de hedendaagse munten droegen de meeste pre-industriële munten geen vermelding van hun *nominale waarde* (het bedrag dat ze officieel vertegenwoordigden). Vorsten of overheden bepaalden de waarde van een munt per ordonnantie. Het voordeel daarvan was dat ze de waarde aan veranderende economische omstandigheden konden aanpassen zonder de munten meteen te moeten omsmelten. Vanaf de middeleeuwen werd de waarde van een munt uitgedrukt in het aantal denieren dat ze vertegenwoordigde en dat kon sterk variëren. Tijdgenoten moeten rekenkundig goed onderlegd geweest zijn om met die veelheid aan munten en denominaties te kunnen omgaan. De basis van het rekensysteem waren de zogenaamde *rekenmunten* waarvan de pond groten Vlaams en de gulden het best bekend zijn. Een pond bestond uit 20 schellingen en elke schelling bestond uit 12 denieren of penningen. Eén pond stond dus gelijk aan 240 denieren. De gulden bestond dan weer uit 20 stuivers waarbij elke stuiver 2 denieren waard was. Dergelijke rekenmunten werden gebruikt om er de waarde van goederen en diensten mee uit te drukken: een salaris, de koopsom van een huis, het bedrag voor een internationale handelstransactie. In de dagelijkse praktijk echter circuleerden er tal van *betaalmunten* zoals zilveren daalders, ducats of patagons, gouden soeverijnen en dubbele dukaten. Bij ordonnantie werd de waarde van deze betaalmunten uitgedrukt in een equivalent van de officiële rekenmunt, bv. de patagon werd in 1618 bepaald op 48 stuivers of 96 denieren. Naast hun nominale waarde hadden munten ook een *intrinsieke waarde* die bepaald werd door het gehalte aan edelmetaal. Zilveren en gouden munten waren zeer gegeerd omdat de intrinsieke waarde mee evolueerde met de zilver- en goudprijzen en ook later op gewicht konden verkocht worden voor hun *edelmetaalwaarde*. Kleingeld bestond doorgaans uit kopergeld (korten, mijten, oorden, enzovoort) of uit biljoen. De term *biljoen* kan enerzijds duiden op een legering van edelmetaal en koper waarbij het edelmetaalgehalte erg laag was en anderzijds op slecht of minderwaardig geld. De databases van het penningkabinet en verschillende werken vermeld in de voetnoten en bibliografieën van de bijdragen in dit nummer, kunnen u helpen bij de identificatie van munten en de omrekening van geldwaarden.

Al van voor de Romeinse periode circuleerde er geld in onze gewesten. De waarde van goederen en diensten werd niet alleen uitgedrukt in geld, maar die goederen en diensten werden er ook effectief mee betaald. Dat fenomeen noemt men "monetarisatie". Een merkwaardige contradictie was dat hoewel ongeveer alles in geld kon uitgedrukt worden, er een gebrekkige "monetisatie" was. Dat betekent dat er onvoldoende cash geld in omloop was om er de dagelijkse verrichtingen mee te doen. Door die gebrekkige monetisatie werd zeer veel op krediet gekocht. Een barbier bijvoorbeeld kon wekelijks de bakker scheren en noteerde zorgvuldig het aantal scheerbeurten op de kerfstok of in zijn dagboek. De bakker leverde de barbier drie keer in de week brood en hield dit ook zorgvuldig bij. Na verloop van tijd werden beide uitstaande schulden naast elkaar gelegd en de een betaalde de ander het verschil uit. Klinkende munt was dus niet altijd nodig.

We wensen u veel leesplezier en inspiratie.

Heidi Deneweth
Namens de redactie.